

УДК 261. 7:37.013.73

**Лариса Рощина,
К.і.н., доцент кафедри історії і права
ДонНТУ**

**ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ
ПРАВОСЛАВНИХ ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ УКРАЇНИ
(1991 – 2001рр.)**

Важливою складовою будь-якої освіти є наявність кваліфікованих педагогічних кадрів. На кінець 80-х рр. ХХст. в Україні, у зв'язку зі зростанням мережі православних навчальних закладів, виникла гостра потреба у забезпеченні їх кваліфікованими викладачами. Система православної освіти, що існувала у 90-ті роки ХХст. в Україні, передбачала значне розширення кадрового складу освітян, створення системи підготовки та перепідготовки педагогічних і науково - педагогічних кадрів, була націлена на підвищення матеріального рівня і соціального статусу викладачів.

Проблема формування викладацького складу православних навчальних закладів України залишається достатньо новою та ще не знайшла необхідного відображення в науковій літературі. Проте у деяких дослідженнях релігієзнавчого, теологічного та соціологічного спрямування ми зустрічаємо перші спроби вивчення проблем, безпосередньо або тісно пов'язаних із темою роботи. Серед них слід виділити праці Митлатика А., І.Ісиченка в яких, крім іншого, надано аналіз викладацького складу. Проте ці роботи присвячено окремим навчальним закладам українського православ'я [1-2]. Стаття Васьковського В. "Духовна освіта в Україні: проблеми і напрямки розвитку", хоча й присвячена процесам становлення й розвитку системи православної духовної освіти в цілому, проте питання забезпечення православних освітніх установ викладацькими кадрами автор торкається дуже поверхово [3]. Метою статті є аналіз принципів формування викладацького складу православних духовних навчальних закладів України в перше десятиріччя незалежності України.

В 1991 – 2001рр. проблему забезпечення православних навчальних закладів педагогічними кадрами вирішували шляхом підбору священнослужителів. Головними критеріями підбору кадрів для православних освітніх установ були: наявність духовної освіти та педагогічних здібностей, практика церковного служіння, доцільність вищої світської педагогічної освіти. Так, в 1990/1991 навчальному році до педагогічної діяльності у Волинському духовному училищі УПЦ було залучено 11 священнослужителів, з яких 4 мали вищу духовну освіту, 6 – середню (з них 2 – державну педагогічну освіту). Усі викладачі ВДУ УПЦ мали стаж церковної практики від 5 до 20 років [4]. Іншим засобом забезпечення педагогічними кадрами православних закладів духовної освіти було залучення до викладацьких корпорацій викладачів світських ВНЗ, як фахівців з релігієзнавства, так і загальних дисциплін. Так, при відкритті у 1992р. Київської духовної семінарії УАПЦ до педагогічної діяльності, поряд з 10 священнослужителями, було залучено 3 викладачі державних ВНЗ м. Києва. У Волинській духовній семінарії УПЦ протягом 90-х років ХХст. разом із педагогами, що перебували у священному сані, працювали викладачі державних освітніх установ. Вони викладали семінаристам курси української мови та літератури, іноземної мови, історії України, державного права тощо [1, 74].

Низький професійний рівень викладачів духовних освітніх установ викликав необхідність їх підготовки та перепідготовки. Умовно цей процес у системі православної духовної освіти в Україні можна поділити на 2 етапи.

Перший слід віднести до 1991 – 1996рр. Головним напрямком цього періоду було надання працюючим викладачам середньої та вищої богословської освіти. У червні 1990р. Архієрейський Собор Української автокефальної православної церкви прийняв рішення відкрити заочні відділення у майбутніх семінаріях для надання духовної освіти священнослужителям, що залучалися до педагогічної діяльності. Священним Синодом Української православної церкви у квітні 1991р. було постановлено з тією ж метою залучати до заочного навчання викладачів, що не мають вищої богословської освіти [5, 5]. Аналогічне рішення прийнято і Українською православною церквою Київського патріархату.

Початок другого етапу перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів православних освітніх установ можна умовно віднести до 1997р. На цьому етапі діяльність Навчальних комітетів при Священних Синодах УПЦ та УПЦ КП та Патріархії УАПЦ була спрямована на вдосконалення педагогічної майстерності, оволодіння новими методиками навчання, підвищення загальноосвітнього рівня вчителів. Другий етап характеризується двома основними напрямками роботи.

Першим напрямком було впровадження семінарів з перепідготовки та підвищення кваліфікації православних педагогів. Так, 29 травня 1998р. Священним Синодом Української православної церкви Київського патріархату було прийняте рішення “Про заходи щодо поліпшення навчального процесу в духовних семінаріях та духовних академіях УПЦ КП”, в якому пропонувалось започаткувати роботу постійно діючого семінару при Київській духовній академії УПЦ КП [6, 13]. Київською Митрополією Української православної церкви 24 – 26 березня 1999р. в Києво-Печерській Лаврі було проведено церковно-громадську конференцію “Християнські цінності в освіті і вихованні”. В резолюцію цієї конференції винесено рішення започаткувати роботу постійно діючого семінару з перепідготовки православних педагогів [7, 136]. До роботи семінару залучались не тільки викладачі духовних навчальних закладів, а й світських ВНЗ.

Другий напрямок був спрямований на перепідготовку та підвищення кваліфікації за рахунок отримання додаткової освіти за кордоном. Так, з 1997р. по 2001р. 3 викладачі Київської Духовної академії Української православної церкви підвищували кваліфікацію в Ягеллонському університеті (Польща) та Папському Григоріанському університеті (Рим) [8]. 2 викладачі Колегії Патріарха Мстислава УАПЦ протягом 1999 – 2002рр. навчались у Паризькому Богословському інституті святого Сергія та Східноцерковному інституті м.Регенсбург [9]. Досить невелика кількість педагогів, які тримували додаткову освіту за кордоном пояснюється тим, що навчання було платним, і церква не мала змоги надавати таку можливість усім бажаючим.

Поряд з перепідготовкою та підвищенням кваліфікації викладачів православних навчальних закладів у 90-ті роки ХХст. відбувалась їх підготовка, яка була основним засобом забезпечення духовних освітніх установ кваліфікованими педагогічними кадрами. Підготовка педагогічних кадрів відбувалась у Київській Духовній академії Української православної церкви, Київській та Львівській академіях Української православної церкви Київського патріархату та Колегії Патріарха Мстислава Української автокефальної православної церкви [3, 27].

В рамках отримання вищої богословської освіти відбувалась підготовка викладачів для духовних академій Української православної церкви та Української православної церкви Київського патріархату. Ця форма підготовки була близькою до аспірантури (за зразком світських навчальних закладів), але протягом періоду, що вивчається, не була виділена в окремий підрозділ православної освіти. Студенти духовних академій, що мали хист до наукової роботи та педагогічної діяльності у вищих православних освітніх установах, на 4 курсі проходили педагогічну практику та складали кандидатські іспити зі спеціалізації. Право на проведення дисертаційного дослідження отримували кращі слухачі академій, обрана тема роботи та науковий керівник затверджувались Вченою Радою вищої духовної освітньої установи. Захистивши після закінчення навчання кандидатську дисертацію, вони ставали викладачами духовних академій УПЦ та УПЦ КП. Ретельна підготовка педагогів для вищих духовних освітніх установ була зумовлена зростанням вимог до них. Так, у 2000р., в зв'язку з реформаційними процесами системи православної освіти в Україні, на вакантні викладацькі місця приймали на конкурсних засадах, перевага віддавалась особам, що мали вчену ступінь.

На кінець періоду, що вивчається, 80% випускників Київських духовних академій УПЦ та УПЦ КП, які захистили кандидатську дисертацію, працювали викладачами вищих та середніх православних освітніх установ. Українська автокефальна православна церква до 2001р. не мала академічного навчального

закладу. У 2002р. було оголошено перший набір в Івано-Франківську Вищу Богословську академію УАПЦ [10, 6].

Завдяки перепідготовці та підвищенню кваліфікації рівень освіти викладачів православних освітніх установ протягом періоду, що вивчається, зазнав суттєвих змін. Якщо на початку 1993р. тільки 40% викладачів Української православної церкви та 30% Української православної церкви Київського патріархату і Української автокефальної православної церкви мали вищу духовну освіту, то на 2001р. ця цифра становила по різних навчальних закладах від 50% до 80%. Особливо яскраво цей процес позначився на академічній та семінарській православній освіті. Так, кардинальні якісні зміни у складі викладацької корпорації відбулись у Київській Духовній академії та семінарії Української православної церкви. На 2001р. Київські духовні школи УПЦ були самими масовими серед освітніх установ своєї конфесії (в них навчалось понад 50% чисельності слухачів освітніх установ Української православної церкви).

Значне поліпшення рівня освіти педагогів відбулось в єпархіальних училищах Української православної церкви та Української православної церкви Київський патріархат. Якщо до 1997р. тільки 20% викладачів мали вищу духовну освіту, то на 2001р. в цілому по Україні ця цифра зросла до 40% в окремих єпархіях обох конфесій.

Українська автокефальна православна церква за якістю викладацьких кадрів протягом 90х років ХХст. знаходилася в найгіршому стані серед усіх православних конфесій. Відсутність академічної освіти, складні стосунки, що склались між Колегією Патріарха Мстислава та окремими навчальними закладами УАПЦ не сприяли підвищенню рівня освіти педагогів. Тому на 2000р. лише 25% (в окремих навчальних закладах до 40%) викладачів мали вищу богословську освіту, в основному за рахунок “старих” кадрів, тобто тих, що отримали вищу освіту ще до розколу [2, 8].

Отже, протягом 90-х років ХХст. простежувались кількісні та якісні зміни складу викладацьких корпорацій усіх православних конфесій України. Процес зростання чисельності педагогів духовних навчальних закладів супроводжувався

покращенням рівня освіти викладачів та зниженням їх середнього віку. Незважаючи на вищезазначені позитивні фактори, слід відмітити, що відсутність спеціальної освітньої установи для підготовки викладачів православних духовних навчальних закладів зумовила слабкий педагогічний рівень їх освіти (особливо це позначилось на єпархіальних училищах УПЦ та УПЦ КП та семінаріях УАПЦ).

Суттєвим фактором, що впливав на процес формування колективів викладачів, був матеріальний стан та соціальний статус педагогів православних навчальних закладів України. Матеріальне забезпечення і соціальний статус викладачів духовних освітніх установ залежали від заробітної плати, житлових та побутових умов, соціальної захищеності і ставлення церкви до потреб педагогів. Слід зазначити, що соціальний статус викладачів православних навчальних закладів у 90-ті роки ХХст. суттєво відрізнявся від світських. Відокремивши церкву від держави та освіти законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”, а пізніше Конституцією України, держава визнавала теологічну освіту внутрішньою церковною справою. Педагоги з вищою духовною освітою, а також вченим ступенем, згідно законодавства, не мали права викладати в державних освітніх установах. Для порівняння зазначимо: в країнах Західної Європи (з 1999р. – Росії) випускники вищих духовних навчальних закладів отримували дипломи державного взірця і мали право працювати в державних середніх освітніх установах; викладачі з вченим ступенем кандидата богослов'я – в державних ВНЗ [11, с.16].

В Україні протягом періоду, що вивчається, дипломи православних навчальних закладів не надавали права працювати у світських освітніх установах. Окремими державними ВНЗ України з кінця 90-х років ХХст. введено курси дисциплін, на які запрошують педагогів духовних академій, але цей процес не набув масового характеру. Так, викладачі Київської Духовної академії Української православної церкви викладали курси лекцій у Міжнародній кадровій академії, Києво-Могилянській академії, Слов'янському університеті [12, 29]. У 2001/2002 навчальному році педагоги Київської Духовної академії Української православної церкви Київського патріархату ієромонах Євстратій (Зоря) та

протоієрей О.І. Антонюк викладали моральне та догматичне богослов'я в Донецькому державному інституті штучного інтелекту.

Складним було матеріальне становище педагогів православних навчальних закладів. Залишаючись повністю на забезпеченні церкви, переважна більшість з них не отримувала заробітну плату і працювала безкоштовно. Праця в духовних освітніх установах відносилась до категорії “послуху”, а заробітну плату викладачі отримували як парафіяльні священики, маючи свої приходи. Наприклад, протягом 90-х років ХХст. безкоштовно працювали педагоги у Харківській духовній семінарії УПЦ, Львівській духовній семінарії УАПЦ, Свято-Кирило-Мефодіївській семінарії Руської істинно-православної церкви Закарпаття.

У Колегії Патріарха Мстислава Української автокефальної православної церкви частина викладачів (за рішенням Львівських єпархіальних зборів 1996р.) приїздила із Західної України. Їм сплачували тільки витрати на проїзд [13, 478]. У Львівській Духовній академії та семінарії Української право-славної церкви Київського патріархату заробітну плату отримували тільки світські викладачі та обслуговуючий персонал. Священики, що займались педагогічною діяльністю, поєднували її з практикою на приході. Так, ректор Львівської Духовної академії і семінарії УПЦ КП митрофорний протоієрей Ярослав Ошудуляк поєднував керівництво академією та семінарією з працею на приході с. Брюховичі, що під Львовом. Слід зазначити, що навантаження таких викладачів не перебільшувало 10 годин на тиждень, що в цілому відповідало навантаженню педагогів державних освітніх установ, які працювали за сумісництвом.

Частина навчальних закладів, що була спроможна виплачувати заробітну плату педагогам (Одеська духовна семінарія УПЦ, Київські духовні академії та семінарії Української православної церкви та Української православної церкви Київського патріархату) орієнтувались у розмірі платні на державні тарифи. Так, заробітна плата викладачів Київської Духовної академії і семінарії УПЦ на 2001р. складала 200 – 300 гривень (у залежності від стажу роботи). Світські педагоги, що працювали в духовних навчальних закладах, отримували плату відповідно до

кількості годин у розмірі, що дорівнював їх заробітній платі в державних освітніх установах. На період літніх канікул викладачам православних освітніх установ обов'язково надавалась відпустка, термін якої дорівнював 30 календарним дням. Педагогам, що не отримували заробітної плати, по закінченні навчального процесу і до 1 вересня надавалась безкоштовна відпустка. Таким чином, проблему оплати праці викладачам духовних навчальних закладів у 90-ті роки ХХст. слід вважати не вирішеною. Це мало негативний вплив на матеріальний стан педагогів, адже 60% з них працювало безкоштовно і єдиним засобом існування для них був прихід.

Таким чином, кадровий склад установ православної духовної освіти формувався шляхом залучення священнослужителів із духовною або вищою світською освітою та поповнення викладацьких корпорацій випускниками вищих і середніх православних освітніх установ. Недоліком пер. пол. 90-х років було те, що головна увага приділялась не педагогічній підготовці кадрів, а необхідності надання духовної освіти тим викладачам, котрі її не мали. З др. пол. 90-х років ХХст. значно покращились якісні характеристики викладацького складу, що позитивно вплинуло на рівень підготовки учнів та студентів. Констатуємо наявність багатьох відкритих питань у кадровому складі педагогів ми в той же час спостерігаємо домінування позитивних тенденцій, що дає підставу вважати проблему кадрів у системі православної освіти на кінець періоду, що вивчається, в основному вирішеною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митлатик А. Волинська семінарія на межі двох століть / А. Митлатик // Православний вісник. – 1996. – №5. – С. 72- 74.
2. Ісіченко І. Духовна освіта УАПЦ / І. Ісіченко // Успенська вежа. – 2009. – №4. – С. 7 - 8.
3. Васьковський В. Духовна освіта в Україні: проблеми і напрямки розвитку / В. Васьковський // Людина і світ. – 1998. – №10. – С. 26 - 29.
4. Список викладацького складу Волинського духовного училища РПЦ станом на 16 жовтня 1990р. – Поточне діловодство Волинського духовного училища Української православної церкви.
5. Постанови Священного Синоду Української православної церкви від 3.04.1991р. // Православний вісник. – 1991. – №4. – С. 5 - 6.

6. Постанова Священного Синоду Української православної церкви Київський патріархат від 29.05.1998р. // Інформаційний бюлетень УПЦ КП. – 1998.– №6.– С. 13 - 14.
7. Резолюція церковно-громадської конференції “Християнські цінності в освіті і вихованні” // Вісник православної педагогіки. – 1999. – №1. – 136 с.
8. Личные дела преподавателей Киевской Духовной академии и семинарии Украинской православной церкви. – Поточне діловодство Київської Духовної академії і семінарії Української православної церкви.
9. Список викладацького складу Колегії Патріарха Мстислава Української автокефальної православної церкви станом на 1 вересня 2003р. – Поточне діловодство Колегії Патріарха Мстислава Української автокефальної православної церкви.
10. Перший набір до Івано-Франківської Вищої Богословської академії УАПЦ // Успенська вежа. – 2002. – №8. – С. 6.
11. Костикова М.Н. Государство, религия и церковь в России и за рубежом // Информационно-аналитический бюллетень. – 2011. – №2. – С. 15 - 17.
12. Забуга Н. Доклад на торжественном акте, посвященном празднованию 300-летия Киевской Духовной Академии / Н. Забуга // Православный вестник. – 2001. – №3. – С. 21 - 29.
13. Рощина Л. Становлення і розвиток Вищої богословської освіти УАПЦ (на матеріалах Колегії Патріарха Мстислава) / Л. Рощина // Історія релігій в Україні. Праці XIII Міжнародної наукової конференції 20 – 22 травня 2003р. Кн.1. – 2003. – С. 477 - 481.

Анотація

Лариса Рощина

Принципи формування викладацького складу православних духовних освітніх установ України (1991 - 2001рр.).

Статтю присвячено аналізу основних принципів формування викладацького складу православних навчальних закладів України в 1991 - 2001рр. Доведено, що проблема забезпечення православних духовних освітніх установ викладачами вирішувалась шляхом підбору здатних до педагогічної роботи священнослужителів та залученням викладачів світських ВНЗ. Надано характеристику процесам перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів духовних навчальних закладів України.

An annotation

Larysa Roschina

Principles of forming of teaching staff of pravoslavnikh of spiritual educational establishments of Ukraine (1991 - 2001rr.).

The article is devoted the analysis of basic principles of forming of teaching staff of orthodox educational establishments of Ukraine in 1991 - 2001rr. It is well-proven that the problem of providing of pravoslavnikh of spiritual educational establishments was settled teachers by the selection of apt at pedagogical work svyashchennosluzhitelev and bringing in of teachers society of INSTITUTE of higher. Description the processes of retraining and in-plant training teachers of spiritual educational establishments of Ukraine is given.